

İnsan Merkezli Çevre Anlayışından Doğa Merkezli Çevre Anlayışına From Antropocentric Perspective to Eco- Centric Perspective

*Necmettin Özerkmen**

Öz

Bu makale üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, insan-çevre ilişkilerinin kısa bir tarihini, bu ilişkilerin geliştiği kavramsal çerçeveyi içine alır.

İkinci bölümde, insan toplumlarının biofiziksel bileşenleri yerine toplumsal bileşenler üzerinde yoğunlaşan geleneksel sosyolojik yaklaşımları ele alınmıştır. Sosyolojik analizlerde, fiziksel çevrenin önemi geleneksel yaklaşımlar tarafından ihmal edildiği gösterilmiştir. "Egemen Batı Dünya görüşü" ve bazı sosyolojik kuramlar incelenmiş ve geleneksel yaklaşımların çevre sorunlarının değinmedikleri, iyimser ve gerçekçi olmayan "Egemen Batı Dünya görüşü"nü etkisinde kaldıkları gösterilmiştir.

Üçüncü bölümde, "insanın İstisnalığı Paradigması" ve "Yeni Çevreci Paradigma"sı üzerinde durulmuştur. İnsan toplumlarında eko-sistemin önemini vurgulayan yeni bir Paradigmanın fiziki çevre üzerine etkisinin değil aynı zamanda insan ve toplum üzerine çevre etmenlerinin etkisini de vurgulayan "İnsan ve Çevre arasındaki etkileşimin incelemesi"nin gereği üzerinde duruldu.

* Yrd. Doç. Dr. A. Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Abstract

This article contains three parts. The first part deals with brief history of human-environment relations with giving emphasis to conceptual frameworks in which the relations were evolved.

The second part analyses the traditional approaches that are concentrated on the social elements as opposed to biophysical elements of human societies. The importance of physical environment in the sociological analyses has been ignored by traditional approaches. The dominant western worldview and some sociological theories are examined, and it is argued that inability of traditional approaches to address environmental problems stems from dominant western worldview in society, which is optimistic and unrealistic about nature.

Third part focuses on the "Human Exceptionalism Paradigm" and "New Environmental Paradigm". It is argued that a new paradigm, which stresses the importance of ecosystem on human societies, is necessary. In other words, I try to give the conceptual framework of environmental sociology as the "study of interaction between society and environment," emphasising not only that human beings affect the physical environment but also that environmental factors affect human beings and societies.

Konu, Yöntem ve Yaklaşım

Bu araştırmanın konusu "İnsan Merkezli Çevre Anlayışından Doğa Merkezli Çevre Anlayışına", doğru bir tutum kazanma ya da insana doğa içindeki yerini gösterme yolunda küçük de olsa bir etki yapmasını beklediğimiz, bazı tespitleri içeren küçük bir kaynak araştırmasıdır. Amacımız kimseye "ukalalık" taslamak değildir. Ayrıca, bu sorun sadece biz yetişkin insanları değil, bütün gelecek kuşakları ve en önemlisi biz insanlardan çok doğayı, onun canlı ve cansız bütün varlıkları ilgilendiren bir sorundur.

Çevre konusundaki görüşler, günümüzde özellikle çevreden kaynaklanan ekonomik, toplumsal ve siyasal bunalımlar, insanın çevre içindeki yerini tartışma konusu yapmaktadır. Eski Yunan'da Protogoras'ın sofistik görüşüne dayanan "her şeyin ölçüsü insandır" yaklaşımının doğal bir sonucu olarak, çevre karşısında insan merkezli bir düşünce oluşmuştur. Bugün bile hala çevrebilimin içeriğini belirlerken insan merkezli düşünceden kurtulamamıştır. İnsanı ön planda tutan bu yaklaşımın çevreyi getirmiş olduğu duruma bakılırsa, sorunun çözümünün bu görüşe karşı seçenek üretmek olduğu söylenebilir. Yeni yaklaşımın bütün canlıları eşit ağırlıkta,

eşit uzaklıkta ve eşit değerde ele alınması düşünülebilir. Bu yaklaşım da ancak, yeni bir etik anlayışı zorunlu kılar (Keleş ve Hamamcı 1997, 32-33).

Araştırmanın temel varsayımı olarak Dünyanın (Ekosfer) tüm olarak bir ekosistem olduğunu ve bunu oluşturan en küçük ekosistem'den en büyük ekosisteme kadar birbiriyle etkileşim içinde bulunduğunu; bir sistemde meydana gelecek bir bozulmanın ya da dengesizliğin diğer sistemleri de etkileyeceğini kabul etmektir. Bu nedenle de çevre sorunlarının çözümünde indirgemeci yaklaşımlardan kaçınarak bütüncü (holistik) yaklaşımı esas almak gerekmektedir.

Verimli büyüme çağında gelişen bilimsel gelenek ve varsayımları günün ekolojik gerçeklerinin toplumsal önemini engelleyen bir dünya görüşü ya da paradigma ile sosyolojide yerini aldı. "Egemen Batı Dünya görüşü" diye anılan bu görüşün odak noktasında "İnsanın İstisnallığı Paradigması" yer alır. Bu anlayış nedeniyle sosyoloji, kendi disiplinler paradigmasında köklü bir değişme gereği içindedir. Bu araştırmanın amacı, gerçekte geleneksel sosyolojik düşüncede "İnsanın İstisnallığı Paradigmasını" açıkça ortaya koymak ve bolluk dolu bir çağ sonrasında, bu alana daha iyi iş görebilir "Yeni Ekolojik Paradigma" gibi bir seçenek geliştirmek, "Ekolojik Bütünlük" içinde bütün varlıkların yaşama gereğini açıklamaktır.

Özellikle; ilk olarak yeni anlayışın kaynaklarının Batı kültürel geleneklerinde olmadığını ve daha sonra sosyolojide "İstisnailik" düşüncesinin tarihsel köklerini izleyerek, bunun sosyoloji için disiplinler güçlükler yarattığını göstereceğiz. Sonra, diğer insanlardan daha çok, sosyologların temel bir yöntemi gerektiren tutumu (İnsan toplumlarının yüz yüze geldiği değişen ekolojik koşulların doğasını) belirleyeceğiz. Daha sonra, bu "Yeni Ekolojik Paradigma ve geleneksel istisnailik paradigması" arasındaki ayrımı yapıp karşılaştırmalarını yapacağız. Son olarak da, insanın doğadan tamamen ayrı bir varlık alanının olmadığını, çevrenin bir parçası olduğu "Ekolojik Bütünlük" ilkeleri içinde hem insanın hem de diğer canlıların yaşamasının zorunluluğu belirtilecektir.

Araştırmanın yöntemi, bir alan araştırması yada "vaka" incelemesi değildir. Sadece, şimdiye kadar, çevre konusunda araştırma yapmış, bazı önemli tespitlerde bulunmuş yazarların eserlerinden kalkarak, konumuzla ilgili kavramları, ekolojideki tüm yaklaşım ve anlayışları, ilkeleri, ekolojinin ilkelerini, içeren bir kaynak taramasıdır. Bu nedenle, araştırmanın en önemli sınırlılığı araştırmanın yönteminden kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, araştırma konusuyla ilgili yazılı kaynaklar, araştırmanın temellendiği kaynaklardır.

1 .Bölüm : Çevre ve İnsan İlişkilerinin Geçmişi

Yaşadığımız yerkürenin oluşumu milyonlarca yılı içine alan bir evrim süreci sonucudur. Bilinen bu evrim süreçlerinin en sonunda insan yeryüzünde ortaya çıkmış ve insanın çevresi ile olan ilişkileri farklı aşamalardan geçmiştir. Çevre-insan etkileşimi, insanın da geçirdiği evrime bağlı olarak bakıldığında insan başlangıçta çevre karşısında güçsüzdür ve ona bağlıdır. Fakat, zamanla bu ilişki insanın çevreyi denetleme ve hatta çevre üzerinde egemen olma yolunda gelişmiştir.

İnsanın bilinen evrim sürecinde, ilkel insan doğa içinde ve doğa olaylarına karşı bütünüyle savunmasız, çaresiz ve yalnızdır. Yeryüzüne doğal korungaçları ile de gelmediğinden doğaya uyumsuz ve aykırıdır. Bu nedenle, varlığını sürdürebilmesi için başlangıçta doğaya baş eğmiş ve çevresine uyum sağlamaya çalışmıştır. Göçebelik evresinde insan belli ölçüde çevresini etkilemeye başlamasına rağmen yine de doğal olayların nedenini kavramaktan ve çevresini denetlemekten uzaktır. Ancak insan yerleşik tarım toplumuna geçişi ile beraber özellikle de neolitik çağın sonunda kentlerin ortaya çıkışı, insanın çevresini denetlemesi ve ona biçim vermesi mümkün olmuştur. Bu dönemden itibaren insanın bilgi ve teknik birikimi hızla artmış, her geçen gün doğayı daha fazla işleme ve çevreyi daha fazla etkilemeye ve denetlemeye başlamıştır.

Giderek insan yüzyıllarca çevresini gelecek endişesi duymadan işlemiş, doğanın sunduğu zenginlikleri ve sağladığı kaynakları sömürmüştür. Zamanla insan-çevre ilişkileri, insanın çevreden yaşaması için gereken yararlanma düzeyini aşarak çevrenin olanaklarını zorlamaya, insafsızca kullanmaya ve hatta çevreye zarar verici, bozucu kullanmaya dönüşmüştür.

Eksi Mısır, Mezopotamya ve Antik Yunan çağından beri evrenin sırrını çözmeye çalışan insanın geliştirdiği bilim, tek tanrılı dinlerin doğa anlayışı insanda doğanın tartışmasız efendisi olduğu fikrini geliştirmiştir.

Eski Yunan'da Aristo'nun insanı "düşünen hayvan" olarak tanımlamasıyla beraber, insan bu özelliği aracılığı ile doğada fark ettiği sınırları çözebileceği inancı gittikçe güç kazanmıştır. Eski Yunan düşüncesini temel alan Batı alemi XIX. yüzyılda temel bilimlerin bulgularına göre hem çevresindeki canlı ve cansız varlıkların, hem de kendisinin ne olduğu hakkında bilgi sahibi olmuştur. Böylece insan kendisini çevreleyen maddelerin öz yapısını çözmüş, Darwin'in evrim kuramıyla da türlerin ayıklanmasını ve özellikle de kendi evrimini açığa çıkarmıştır.

Diğer taraftan din öğretisi, "Eski Ahit'teki Yaradılış Efsanesi'nde" söylendiği gibi, insanın dünya varlıklarına egemen olmak üzere yaratıldığı belirtilmektedir. Ayrıca Kuran'da da farklı yerlerde benzer temalar görülür. Bakara suresinde İsrailoğulları'ndan söz ederken, "Size verdiğim nimeti ve sizi dünyalardan üstün tuttuğumu hatırlayın", yine aynı surede "O, yeryüzünü size bir döşek, göğü de bir bina kıldı. Gökten su indirip onunla size rızık olmak üzere üzümler meydana getirdi." gibi anlatımlar daha önce Eski Ahit'teki düşünceleri çağrıştırmaktadır. Ayrıca Araf Suresinde "Sizi yeryüzüne yerleştirdik ve orada size geçimlikler verdik" sözü de aynı yönde değerlendirilebilir. (Keleş ve Hamamcı, 1997;32- 33).

Görüldüğü gibi, insan kültürünü belirleyen ekenlerden biri olan din öğretisi de, insanın çevre üzerinde üstün konumda olmasına yardımcı olmuştur. Diğer taraftan din öğretisi, geçmiş uygarlıkların felsefi görüşleriyle birlikte yakın çağların etik anlayışının biçimlenmesinde çok önemli rol oynamıştır. Ortaya çıkan bu etik anlayış, sosyo-ekonomik gelişmeleri gereklilik açısından ele almaya neden olmuş, sömürgecilik bile bu gereğe ile haklılaştırılmış ve geçerlilik kazanmıştır.

Yine bu dönemde, Darwin'in doğal ayıklanma tezinin toplumbilimlerine uygulanması ile "Toplumsal Darwinizm" doğmuş, sonuç olarak, yalnız çevrenin, doğal değerlerin, yer altı ve yerüstü zenginliklerin değil, aynı zamanda insanın insanı sömürmesinin de doğal karşıladığı bir anlayış gelişmiştir. Bu anlayışın doğal bir etkisi bu dönem için, vahşi kapitalist gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Diğer söyleyişle, çevrenin ve doğanın sonucu ne olursa olsun işletilmesini, doğanın zenginliklerinin yok edilmesi bir zorunluluk olarak algılanmış, klasik iktisat kuramı da bu olgu üzerine kurulmuştu. Yani, temel çevresel değerler "hava, su gibi serbest maldır ve dolayısıyla üretim sürecinde hiçbir değeri yoktur." Özellikle XIX. Yüzyıl, bilimin ve teknolojinin hızla ilerlediği ve insanın kendisine çevreyi denetleyebilen tek güç saydığı bir dönem olmuştur. Bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak, çevre geçmişe oranla daha çok tahrip edilmiştir.

Endüstri üretimi, yeni bir üretim tekniği ve örgütlenme olarak toplumun etkilemeye başlamış, gereksinim duyduğu işgücü, mal ve sermaye akını fizik ve toplumsal mekan üzerinde yeni bir örgütlenmeye yol açmış ve endüstri kentleri ortaya çıkmıştır. Endüstri devrimi nitelik, nicelik ve ölçek değişikliklerine yol açmış; üretim miktarı, kullanılan hammadde miktarı ve üretim sürecinde çevreye bırakılan zararlı madde miktarı öncekilerle kıyaslanmayacak kadar artmıştır.

Çevresel olarak endüstrileşme, doğal kaynakların sömürülmesi temeline dayanır. Endüstriyel toplumun insan çevre ilişkisindeki yaşamsal değişim,

ucuz fosil yakıtların endüstriyel üretimde kullanılmasıdır. Fosil yakıt kullanımı doğal kaynakların daha yaygın ve yoğun olarak sömürülmesine, daha fazla kirliliğe ve daha büyük çevresel felaketlere yol açtı. Fosil yakıt kullanımının bazı önemli sonuçları arasında su ve hava kirliliği, asit yağmurları ve küresel ısınma sayılabilir. Bu bağlamda endüstrileşme insan türünün diğer canlı türleri üzerindeki egemenliğini arttırmış, nadir canlı türlerinin ve doğal çevrenin tahrip edilmesini endüstrileşme ve endüstriyel üretim için kabul edilebilir koşullar olmuştur (aktaran: Tuna, 2000; 67).

Sonuç olarak endüstri kenti, barındırdığı nüfus açısından tarihin en kalabalık kenti olmuş ve aşırı nüfus yığılmaları çevreyi bozucu etkiler yaratmıştır (Keleş, Hamamcı, 1997;33).

Otoritelerin belirttiği gibi endüstrileşme ve kentleşme, çevre sorunlarının ortaya çıkışında iki temel etken olarak görülmektedir. Doğal olarak çevrenin tahribi sadece bu döneme özgü bir olgu değildir. Fakat, her iki olgu; çevrenin uğradığı bozulmaları, tahribatı bir soruna dönüştürmüş, insan-çevre dengesini olumsuz yönde etkileyerek günümüz insanı ile doğanın arasını açmıştır.

Bu bağlamda (Giddens,1998; 23- 24) 'da risk kavramı üzerinde durmakta, "dışsal/ doğal ve imal edilmiş risk" (manufactured risks) ayrımı yaparak, deprem, sel gibi doğal risklerin yerini, insanın bilimsel ve teknolojik gelişiminin ürünü risklerin aldığına işaret ederek; geleceğini dine, geleneğe ve doğanın azizliklerine bırakmak yerine kendisini tayin etmek isteyen, değişme eğilimli toplumların, risklere daha duyarlı olacağını, böylelikle de risklerin pozitif bir işlev görebileceğini savunmaktadır.

Bütün bu gelişmelerin sonucu insan çevresi ile ilgilenmeye, çevreyi korumaya ve iyileştirmeye başlamıştır. Diğer bir değişle, insan bozulmasına kendisinin neden olduğu insan-doğa ilişkilerindeki dengenin yeniden kurulmasına çalışmaktadır. Ancak, insanın çevresi ile uyum sağlama girişimi, başta sürekli artan insan nüfusu, nüfusun biyolojik gereksinimlerinin karşılanması ve ekonomik etkinliklerinin sürdürülebilmesi gibi nedenlerle başarıya ulaşmamakta, sorunun boyutu ve ağırlığı artmaktadır.

2. Bölüm: Egemen Batı Dünya Görüşü

Batı kültürü kuwetli bir insan merkezli geleneğe sahiptir (White, 1967). Avrupa'dan yeni Dünya'ya genişlemede, kuwetli bir iyimserlik anlayışı eklenirken, bilimsel bilgi birikimi ve teknolojinin büyüyen gücü, bu eski insan merkezli anlayışı doğaya karşı modern saldırıya dönüştürmüştür.

(Ehrenfeld, 1978; Seassions, 1974). Kolomb'tan sonra, yeni Dünya'da her Avrupalı'ya 24 İngiliz dönümü toprak düşerken, hemen daha sonra yeni kıtaya yerleşmek ve işlemek için her Avrupalıya ortalama 120 İngiliz dönümü toprak düşmeye başlamıştır (Webb,1952). Böylece kullanılan topraklar beş katına çıkmış, ve bu nedenle ortaya çıkan fırsatlar daha da sınırsız görünmeye başlamıştır. Giderek Avrupalıların sayısı ve oranlarındaki artış aşırı bir biçimde büyümüştür. Webb'in belirttiğine göre 400 yıllık olağanüstü gelişme, her tür için olduğu kadar insan türü bakımından tam bir bolluk çağı olmuştur. Çünkü bu gelişme önemli bir kapasite artışı aşma başarısını gösterdi. Dolayısıyla ilerleme, gelişmenin sürekliliğine iyimser bir inanç, şaşırtıcı değildir.

Bolluk, Amerikan gelenekleri, değerleri ve beklentilerinin, gelişim için özellikle göze çarpan verimlilik, çağın en belirgin karakteristiği olmuştur. (Potter, 1954). Amerikan iyimserlik ve güveni, "Sanayi Devrimi"nde yer alan diğer uluslardan biraz daha farklı ve en uç noktada gerçekleşti. Bu devrimle, Yeni Dünya kaynakları ve dünyanın görünen en geniş fosil kaynaklarına yeni teknolojilerle ulaşılmış, ve Batı dünyasınca bilinmeyen, böylesine büyük çapta bir bolluk (refah) yaratılmıştır.

Uluslararası ticaret ve kültürel yayılma genişleyince, gerçekten bütün sanayileşmiş ülkeler sürekli bir gelişme beklentisini ve doğaya karşı savurgan bir tutumu gösteren iyimser bir dünya görüşü paylaşılmaya başlandı. Bu nedenle (What et al) sanayileşmiş ulusların "Teknolojik Kültür"lerini, ulusal kimlikleri ve politik ideolojiyi aşan bir paradigma olarak belirler (1977:13). Pirages ise bunun gelişmiş uluslarca paylaşılan "bir dominant sosyal paradigma" olduğuna işaret ederken, (Pirages 1978: 260-261, Herman 1979); bunu "bir sanayi çağı paradigması" olarak da belirler.

Black, bütün bu gelişme durumunu "Egemen Batı Dünya Görüşü" olarak niteler (1970:19-28). Bu dünya görüşü kavramı çok açık olmasına rağmen, onun tarihi geçmişini öğrendiğimiz yazarlardan çok daha karmaşıktır. Yinede, bu temel doktrin yada prensipler üzerine çok geniş bir uzlaşma vardır (Black, 1970: Chap:2; Ehrenfeld, 1978; chap; 1; What et al, 1977 Chap,2; White, 1967).

Her ne kadar keyfi bir sıralama yapılmasına rağmen, "Egemen Batı Dünya Görüşü" aşağıdaki dört temel ilke ile gösterildiğini düşünmekteyiz.

1-Asıl olarak, insanlar üzerlerinde egemenliğe sahip oldukları bütün diğer yaratıklardan farklıdır.

2-İnsanlar kendi kaderlerine hakimdir; onlar hedeflerini seçebilir ve onları başarmak için gerekli olan şeyleri yapmayı öğrenebilirler.

3-Dünya çok geniştir ve bu nedenle insanlar için sınırsız fırsatlar sağlar.

4-İnsanlık tarihi bir ilerlemedir; her bir problem için bir çözüm vardır, ve bu nedenle ilerleme gereği asla bitmeyecektir.

Bu insan merkezci ve iyimserlik içeren inançlar yapısı o kadar istisnai bir ekoloji karşıtı konumda olduğu için, bu inanca yaşamın değişen koşulları ile yaşanan son deneyimler şimdi karşı gelmektedir. Bu yüzden, değişik yazarlar günümüzde insanlığın yüzyüze geldiği değişen koşullara uygun düşecek düzeltimler için çağrıya başlamışlardır (örneğin, Harman, 1979; Pirages, 1978; What et al, 1977).

2.1. Sosyolojide Disipliner Gelenekler

19. yüzyılda Avrupa'da gelişen ve 20 yüzyılda Amerika'da parlayan sosyolojinin, "Egemen Batı Dünya Görüşünü" iyimser insan merkezçiliğini yansıtması hiç şaşırtıcı değildir. Çünkü bilimsel çabalar sıklıkla geliştikleri sosyo-kültürel çevre tarafından etkilenir (Merton, 1968:510-542). Bu nedenle, bir ölçüde insan merkezçiliğin karmaşık bir görümününü Klausner'in "İnsanın Aynlacialıklığı" dediği şeye yaygın sosyolojik bağlılık, ya da halife insan ve diğer biyolojik yaratıklar arasında evrimci bir süreksizlik imajında bulunabilir (Klausner;1971:1 1). Ayrıca, toplumsal ilerlemeye iyimser bir güven ve özellikle sosyoloji biliminin kurucu çalışmalarında önde gelen A.Comte gibi sosyologların saygıdeğer miraslarının bir parçası olduğu söylenebilir (Thmasheff, 1967:20-21-27-29).

Daha gelişmiş kavramsal belirlemeler yapmak için sosyologlar, sosyal ve kültürel çevreleri, fiziksel ve biyolojik çevrelerden ayırmaya gitmek zorundaydılar (Bernard, 1925: 325-328). Yine mantıksal olmayan gereklilik fakat, "çevresel determinizm"e karşı indirgemeci olmayan bir tabuyu sınırlandırıp fiziksel çevrenin öneminin sosyolojik düzeyde tanınmasını çarptırdılar (Klausner, 1971:4-8; Choldin, 1978: 353). Giderek anti-biyolojizm tabusu, ekosistem koşullarına ve insan yaşamının sonuçlarına daha çok sosyolojik bir bakışı önledi (Burch; 1971:14-20).

Durkheimci mirasa ek olarak, sosyal olgu ve karşı-indirgemecilik üzerine vurgusuyla sosyolojide diğer temel gelenek, biyofizik çevreyi gözardı etmede disiplinlerin eğilimine katkıda bulundu. Weber'den miras kalan ve Mead, Coole, Thomas, ve diğerleri tarafından ivme kazandırılan bu gelenek özellikle eylemi açıklarken, bireylerin durumlarını açıklamada

"anlama"nın önemini vurguladılar (Ritzer, 1975:27-28). Biyofizik çevreyi gözardı eden önemli sosyologlardaki Durkheimci geleneği bütünleyen bu "toplumsal belirlenme" bakışının gücüne Klausner tarafından dikkat çekildi (Klausner;1971:38). Ayrıca, "Sosyolojide geleneksel akım, bazı tarafsız gözlemlerden çok "anlama" aracılığıyla eyleme katılanları anlamak zorundayken, çevreye ise eylem halinin bir parçası olarak bakmaktadır".

"Çevre" terimi, Sosyoloji'de bu tarihsel gelişmelerin bir sonucu olarak, çoğu sosyologlar tarafından diğer disiplinler ve halk dilinde kullanıldığından oldukça farklı olan bir şeyi belirtmek için kullanılır. Sosyolojik olmayan bir deyim olarak "çevre", bizim fizik çevremizi-biyolojik çevre, yada onun küçük bir parçasını ifade eder. Buna karşın, sosyolojinin ana akımlarında "çevre" incelenen varlık üzerine toplumsal ve kültürel etkileri göstermek için kullanılır (örneğin, Catton ve Dunlap, 1978 a :44; Choldin, 1978:353; Dunlap ve Catton, 1979 a: 244-245).

Örneğin, bir bireyin çevresi, olasılıkla onun ait olduğu gruplar, (ekonomik, eğitimsel, dinsel) olarak katıldığı kurumlar ve içinde yerleştiği topluluktan oluştuğu görülecektir. Sosyologlar için "çevre", nadiren içinde bireylerin yer aldığı yerleşim yerinin fiziksel özellikleri, yada içinde toplulukların yer aldığı (topografya, doğal kaynaklar, iklim v.b) biyo-fizik çevrenin karakteristiklerini ifade eder. Çevre konusunda bu geleneksel alışkanlık, 1960'ların sonlarında ortaya çıkan, kamusal dikkati çekmeye başlayan ve çevresel sorunların önemini anlamaya çalışan sosyologlar için, "kavramsal körlük"ün bir setini oluşturmaktadır.

22. İnsanın İstisnalığı Paradigması

Sosyolojide gelişen "Egemen Batı Kültürü"nü çevreci olmayan karakteri ve tanımlanan disiplinler gelenekler verildikten sonra, sosyologların çalışmalarının çok açık bir şekilde çevreci olmayan kuruluşlarına dayanan bu kültür anlaşılabilir. Bu kuruluş biçimi büyük çapta örtük ifade edilir ve genellikle de bilinç dışıdır. (Gouldner'in 1970: 29-35) "geçmiş varsayımlar" dediği şeylerden oluşur. Bu varsayımlar, nadiren açık bir şekilde yapılırken, sosyologların konularına yaklaşım ve işlerini uygulama biçimlerini etkiler. Bu nedenle, sosyoloji disiplinini anlamak için, onun "insan ve toplum" konusunda bu en çarpıcı varsayımlarını tanımak önemlidir(Gouldner, 1970: 28).

Egemen batı Dünya görüşü ve sosyolojinin özel disiplinler geleneklerinden miras kalan bu "geçmiş varsayımlar" aşağıdaki gibi ifade edilebilir (William,1980:24)

1. İnsanlar genetik kalıtımlarına ek olarak kültürel bir mirasa sahiptirler ve bu nedenle, diğer bütün hayvan türlerinden oldukça farklıdırlar.

2. Toplumsal ve kültürel faktörler insan ilişkilerinin temel belirleyicisidirler.

3. Toplumsal ve kültürel çevre insan ilişkileri için önemli koşuldur ve biyofizik çevre geniş ölçüde insan ilişkileri için ilgisizdir.

4. Kültür birikimseldir; bu nedenle teknik ve toplumsal ilerleme eninde sonunda bütün toplumsal sorunlara çözüm getirerek, belirsiz bir biçimde sürebilir.

Bu varsayımlar "Egemen Batı Dünya Görüşü"nü ilklere gibi karmaşık çeşitlilikte, ve onlar insan merkezli, iyimser ve derin bir biçimde çevre karşıtı ya da çevre dışı bir paradigma oluştururlar.

Bu varsayımlarca getirilen insan toplumları düşüncesi; dil, toplumsal örgütlenme ve teknolojiyi içeren, kültürel mirasımızdan kaynaklanan insan türünün "istisnai" doğası vurgusu bunlardan biridir. Bu nedenle, bu varsayımlardan ilki olarak "insanın istisnallığı paradigması"na işaret ediliyor (Catton ve Dunlap, 1978a: 42-43). Yinede, bu yazarlar "Homo Sapiens" in istisnai bir tür olduğunu zor da olsa inkar etmiyorlar. İnkâr ettikleri şey, sosyologların hala insanın çevresel ilkelere ve çevresel etki ve zorlamalardan ayrı insan türünün istisnai karakterlerinin dışta tutulmasını varsaymak için sarf ettikleri çaba ve inançlarıdır.

Kısaca, sosyologlara yol gösteren bir paradigma seti yada sosyoloji biliminin geçmiş varsayımları üstünde tartışılıyor. Sanki insanlar ekolojik zorlamalardan muafmiş gibi insan toplumlarında davranmaları ve bu ilkeler insanların istisnai karakterleri üzerine vurguların parçası olunca, belli kuramsal amaçlar görmezlikten geliniyor. Bu nedenle, sosyologların çoğu, insan toplumlarının fiziksel varlıkları için ve kabul ettikleri amaçlar izleyen araçlar için, artık bir biçimde fiziksel çevreye bağlı olmadan ve tamamen biyofizik çevreyi gözardı etmeye başlıyorlar. Bütün bu eğilimler, ard arda sosyologları sınırsız bir toplumsal ilerleme olanağını örtük bir biçimde varsayarak "Egemen Batı Dünya Görüşü"ndeki iyimser mirası kabul etmeye önceden hazırlamış oluyor.

Sosyolojinin, özellikle Biyolojiden bağımsız olarak, kendi disiplin kimliğini kurmaya yönelmesinde, bu önemli paradigmanın rolü büyüktür. Buna ek olarak, Batı Dünya'sının genel olarak bir bolluk çağı yaşadığı

zamanda sosyolojinin büyük sapta gelişmesi, disiplinin ekolojik zorlamaları gözardı etme eğilimini anlaşılır kılar.

23. Bolluktan Kıtlığa

Gözlemciler artık sadece insan nüfusu temelinde değil, aynı zamanda fiilen insan toplumlarının bütün görünüşleri için, büyümenin gittikçe genişleyen bir yolu izlemediğini kanıtlayan çeşitli göstergelerden söz etmektedirler. Bu nedenle, bir "azalan verimler kanunu"ndan söz eden Renshaw (1976:7-8, 30-35, 68-75), bilimsel ve teknolojik gelişme oranlarında ve özellikle uygulamalarda dikkate değer düşmelere dikkati çekmektedir. Aynı bağlamda, birkaç yazar yiyecek üretimindeki artış oranları ve son yıllarda doğal kaynakların bulunmasında anlamlı düşmelerin olduğuna işaret etmektedirler. Belki de bütün bunların en dikkate değer olanı, sadece sanayileşmiş uluslar arasında değil, aynı zamanda bütün dünya ölçeğinde ekonomik büyümenin yavaşlamaya başlamasıdır (Brawn,1978: 188-191; Pirages, 1978: 223-247; Renshaw, 1976). Verimlilikteki büyümenin düşmesi sonuç olarak enerji maliyetinin artmasını da ardı sıra getirir. Ayrıca, insan gücünün yerini makinelerin alması çok daha az bir orana doğru yönelmiştir (Renshaw, 1976:14-28-41).

Büyüme sınırlarını geçtikten sonra insanlığın içine girdiği "Bolluk Çağı Sonrası"nı tanımlamak gerekirse, Ophuls tarafından ifade edilen "ekolojik kıtlık" kavramının açıklanması şimdiye kadar yapılanların en iyisi olacaktır. Yiyecek gibi tek bir kaynağın "basit Malthus'sü kıtlık"ın tersine "ekolojik kıtlık", "insan eylemi üzerinde sınırların ve zorlamaların karşılıklı etkisinin genel ayrımı"na varılır (Ophuls, 1977:9). Bu kavramı anlamak, mevcut insanın durumunu kavramak için son derece yararlıdır.

Ekolojik kıtlık insanın, azalan doğal kaynakların çabuk bir biçimde büyümede kullanımını sürdürebilmek için, ve eninde sonunda bir kaynağın diğerini ikame ederek dönüşümünde başarısız olması kaçınılmaz olan bir durumda, nasıl bir güç kullanması gerektiğinin anlaşılmasına olanak veren bir kavramdır. Kaynak ikamesi her halükarda bir şeyin olması yada bir şey yapmak için gereken enerji miktarını kaçınılmaz olarak artırır (La Piere, 1965:227-228; Ophuls, 1977:61-69-70), ve gerilim içindeki akım miktarında bile eldeki enerji sorunlu olabilir.

Kısaca, "ekolojik kıtlık" kavramı, küresel eko-sistemin sınırlı olduğunu ve insanların sürekli olarak kaçınamayacağı ekolojik kanunlara bağlı olduğunu fark etme üzerine dayanan bir kavramdır. Bu "ekolojik yaşam gerçeği" bir "bolluk çağı sonrası"na dönüşümün önemini anlamamızı sağlar ve böyle bir çağdan insan toplumunun geleceğini "Geçici Bolluk

Çağ"ındaki beklentilerden çarpıcı bir biçimde farklı olacağını ayırt etmemizi sağlar. Değişen koşullara başarılı uyum, arkaik dünya görüşleri ve eski bilimsel paradigmlar tarafından ciddi bir şekilde engellenebilir. Bu nedenle, sosyologlarda kendi disiplinler önermelerini gözden geçirmelidirler, ve sosyolojide "İnsanın İstisnalığı Paradigma"sına alternatif bir tartışmayı ortaya koymaya çalışmalıyız.

3-Bölüm: Yeni Ekolojik Paradigma

1970'lerde çok açık olan "ekolojik krizler" in toplumsal uygulamalar, bazı sosyologların çevre sorunlarına dikkat etmelerine ve bu sorunlarla ilgili kavramsal sürece karşılık vermelerine neden olur.

Başlangıçta "İnsanın İstisnalığı Paradigması" tarafından koyulan "Disipliner körlükler", çevre sorunlarına gereken önemin verilmesini engelledi ve geleneksel sosyolojinin bakış açısı ve uygulamalarında bu yöndeydi. Ancak, çevre konularına karşı kamusal tutum çalışmaları, çevre örgütlenmelerinde üyelerin çalışmaları, kaynak yönetimi ajanslarının yüz yüze gelinen sorunları inceleme ve bu tür çalışmalar çevre sorunlarını öne çıkardı ve bu çalışmaların "sosyolojinin çevresel konuları" adı verildi (Dunalp ve Catton, 1979 a: 246-249). Bu arada birkaç sosyolog, sosyolojide geleneksel olarak göz ardı edilen temel bir konu üzerine yoğunlaşmaya başladılar: İnsan toplumu ve biyofizik çevre arasındaki ilişki. Özellikle, bu tür yazarlar insan ve biyofizik çevre arasındaki karşılıklı etkileşim üzerine, ya da insan toplumlarının çevre üzerine etkileri ve çevrenin toplumsal örgütlenme ve insan davranışı üzerine etkileri konularına dikkatlerini verdiler.

1970'ler boyunca bu çalışmaların büyümesi gerçek bir "çevre sosyolojisinin ortaya çıkmasına yol açtı.(daha geniş bir görüş için Dunalp ve Catton, 1979a bak). Çevre sosyolojisinin ayırıcı özelliği, (örneğin, binaların karakteristikleri, hava kirliliğinin düzeyi, ve enerji kullanım oranları) gibi toplumsal ve çevresel değişmeler arasındaki ilişkileri araştırmak için gönüllü uygulamaların olmasıdır. Ayrıca, bu dönemde sosyolojik analize toplumsal olmayan değişmeleri dahil ederek geleneksel tabuya karşı gelinmiştir. İnsan davranışı ve toplumsal örgütlenmesini anlamak için ilgili çevresel değişkenleri kabul etmeleri ile bütün çevre sosyologları en azından örtük olarak (ve genellikle bilmeden) "İnsanın istisnalığı paradigması"na karşı geldiler.

1970'lerde insan toplumlarının eko-sistem üzerine ve özellikle ekosistemin reaksiyonları karşısında insanların çaresizliği üzerine, ve eşi görülmemiş etkisine kesin kanıtlar getirilince (hem yerel ve hem küresel),

bazı çevre sosyologları "İnsanın İstinalığı Paradigmasının örtük inkarının ötesine gittiler. Açıkça, bolluk çağı sonrasında insan toplumları için (özellikle "ekolojik kıtlık" kavramında ifade edildiği gibi) ekolojik zorlamaların artan baskısı hissedilince, sosyologlar "İnsanın İstinaslığı Paradigmasına karşı alternatif oluşturacak şeyler yazmaya başladılar (Bak: Burch, 1976; Buttel, 1976;307; Catton, 1972; Dunlap ve Van Lieve, 1978; Morrison, 1976=300-301; Schnaiberg, 1975).

Bütün bu tespitlerden sonra "İnsanın İstinaslığı Paradigması"na karşı "Yeni Ekolojik Paradigma" bir alternatif olarak geliştirildi. Bu iki paradigma arasında ortak noktalar vardır, ancak onlar arasında çok anlamlı farklar vardır. İlk olarak, "Yeni Ekolojik Paradigma", insanın, birçok birbirine bağlı türler arasından biri olarak görülmesi gerektiğini vurgular (yiyecek için birçok diğer türlere bağlılığı ve diğer türlerle yiyecek, yer, su ve diğer ihtiyaçlar için rekabet etmesinde olduğu gibi). İkinci olarak, insan sorunlarının toplusal ve kültürel güçler tarafından yoğun bir biçimde etkilendiğini kabul ederken, Yeni Ekolojik Paradigma genellikle insan eylemine bir reaksiyon olarak, insanın toplumsal yaşamının biyofizik çevre tarafından da etkilendiğini vurgular. (Örneğin, yapıların formu, kirlilik ve iklim konuları). Üçüncü olarak, "İnsanın İstinaslığı Paradigması", insan etkinliklerinin biyofizik koşullarını göz ardı edip sosyo-kültürel çevrenin belirleyici etkisini vurgulamasına karşın, Yeni Ekolojik Paradigma, biyofizik koşulların insan ilişkileri üzerine koyduğu zorlamalara dikkati çeker (Örneğin, insan sağlığı ve fiziki esenliğinin sadece belli çevresel koşullar altında mümkün olduğunu). Son olarak, İnsanın İstinaslığı Paradigması (özellikle Egemen Batı Dünya görüşü bağlamında kurulduğu zaman) sınırsızlığı ima eder ve toplumsal ve teknolojik gelişmelerin sürekli bir ilerlemeye yol açacağını bekler. Buna karşın, Yeni Ekolojik Paradigma, insanın ne kadar yaratıcı olursa olsun, insanların bilim ve teknolojileri termodinamiğin kanunları gibi ekolojik ilkelerin yok edilemeyeceğinin farkındadır; bu yüzden, insan toplumlarının büyümelerinin bir sınırı olduğunu kabul eder.

Post- endüstriyel çağın çevresel temeli "doğaya dönüş olgusu" olarak özetlenebilir ve bu görüş doğa merkezli dünya görüşünün temelini oluşturmaktadır (Tuna; 2000; 69). Postmodernizm düşüncesi temel olarak, modernleşme düşüncesinin ve endüstrileşmenin insan ve doğal çevresi arasındaki doğal ilişkiyi bozarak, insan merkezli ve sömürücü bir ilişki ve düşünce sistemi yarattığını savunur. Ozon tabakasındaki incelmeye, sera etkisi sonucu küresel ısınma, biyolojik çeşitliliğin azalması, nükleer risk gibi çevre sorunları endüstrileşme ve modernleşmenin doğrudan sonuçları olarak değerlendirilir. Postmodernizm, doğal çevre ile sömürü ilişkisi yerine bütüncül ve saygılı bir ilişki önerir. Postmodern düşünce, postmodern

şartların gerçek bir çevreci düşünce ile birlikte modernite düşüncesine gerçek bir alternatif oluşturabileceğini öne sürer (Tuna; 2000; 69).

Çevre tahribatının, günümüz toplumlarının en başta gelen sorunlarından birisi olma olgusuna paralel olarak, son otuz yılda sosyoloji fiziksel çevre ile daha fazla ilgilenmeye başlamış ve insan hakkındaki egemen paradigmada önemli ölçüde değişiklikler yapılmıştır. Önceki "Bağışık İnsan Paradigması" (Human Exceptionalism Paradigm) ya da daha açık bir anlatım ile, "insanın dünya üzerindeki tüm diğer yaratıklardan köklü bir biçimde farklı ve diğerleri üzerinde egemen olduğu görüşü büyük ölçüde terk edilerek, "kültür ve teknoloji gibi ayırıcı özellikleri olmakla birlikte, küresel eko- sistem içinde insanoğlu, diğer türlerle bağımlılık içindedir ve ekolojik yasalar hiçbir zaman yok farz edilemez" biçiminde özetlenen "Yeni Ekolojik Paradigma" (New Ecological Paradigm)ya geçiş süreci başlamıştır (Catton ve Dunlap, 1980; Kasapoğlu, 1997; 20- 21).

Kısaca, Yeni Ekolojik Paradigma tarafından getirilen insan toplumlarının temel düşüncesi, İnsanın İstisnalığı Paradigmasınca getirilenden önemli ölçüde farklıdır. İnsanın istisnalığı Paradigmasının insan merkezçiliğine kesin bir şekilde karşı olan Yeni Ekolojik Paradigma, insan toplumlarının eko-sistem-bağımlı olduğunu vurgular. Bu nedenle, Yeni Ekolojik Paradigma toplumların biyo-fizik bağlamının düşünülmesinin önemine açıkça işaret eder. Belki en radikal bir biçimde , istisnai karaktere sahip olmalarına rağmen, insan varlığının ekolojik zorlamalardan muaf olamayacağını açıkça vurgular.

3.1. Ekolojide Bütünsellik (Holism)

Ekolojide bütünsellik anlayışı, "eko-sistem" kavramıyla birlikte, canlı ve cansız doğa tek bir bütün ve sistem olarak görülmeye başlandı. Bugün eko-sistem, "belli bir anlamda yaşayan ve birbirleriyle sürekli etkileşim içinde olan canlılar, bunların cansız çevrelerinin oluşturduğu bir bütün" olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, bir deniz, bir göl veya bir ada eko-sistem olarak düşünülebilir. Örneğin, Akdeniz, ya da suyunu topladığı havzası ile Fırat Nehri de bir başlı başına eko-sistemdir. "Ekosfer", en büyük eko-sistem birimidir, yani dünya bir eko-sistemdir. Diğer taraftan, denizler, karalar, iç sular; canlısı ve cansızıyla tüm dünyanın oluşturduğu bu bütüne canlı küre anlamına gelen "biyosfer"de denilmektedir. Böylece, eko-sistem fikri, kendisiyle birlikte bütünsel yaklaşımı ekolojiye getirmiştir. Günümüzün çevre sorunlarının çözümünde indirgemeci yaklaşımın da yararı vardır, fakat artık 20.yüzyıl biterken, doğal kaynaklarına büyük bir hızla tükenmesi ve tahribi karşısında bütünsel yaklaşım bir seçenek değil, bir zorunluluk haline gelmiştir.

Ekolojideki bütünsellik (holizm) kavramı, doğanın çeşitli öğeleri arasındaki ilişkileri incelerken, doğanın bir bütün olarak ele alınmasını öngörür. Bütünsellik fikri neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Ekolojideki bütüne yönelik incelemeler, sistem bilim yöntemleriyle yapılır. Bütünsellik, olaylara bakarken, ilişkilerin tümünü hesaba katmak demektir. Ekolojide kullanıldığı biçimiyle bütünsel yaklaşım demek, doğadaki ilişkilerin tümüne bütün olarak bakmak anlamına gelir. Bu tanımıyla, bütünsellik, "indirgemeli yaklaşım"ın (reductionismus) tam tersidir (Kışlahoğlu ve Berkes, 1993,27-28).

Ekolojide bütünsellik, ekolojinin zorunlu bir ilkesidir. Bütünsel yaklaşım, ekolojik olayların neden-sonuç ilişkilerini doğru ve açık bir biçimde ortaya koyabilmek için, bu olayların olageldiği sistemdeki bütün etkenlerin ve süreçlerin bir bütün olarak düşünülüp değerlendirilmesi demektir. Ekolojik olayların bütünsel bir yaklaşım ile açıklanmaması halinde yargılamamız yanlış olabilir. Çünkü, bir ekolojik süreç, o sistemi bir bütün haline getiren tüm elemanların işlev ve ilişkilerinin ortak sonucu ya da ürünüdür. Daha fazla bilgi için bak, (Çepel, 1992, s. 19, Kışlahoğlu ve Berkes, 1990, ss. 36-37) Bu ilkeler şunlardır:

Doğanın bütünlüğü ilkesi; Doğanın Sınırlılığı ilkesi; Doğanın özdenetimi ilkesi, Doğanın çeşitliği ilkesi; Doğada hiçbir şey yok olmaz ilkesi; Doğaya karşı elde edilen her başarının bir bedeli vardır; Doğanın geri tepmesi ilkesi; En uygun çözümü doğa bulmuştur; Kültürel evrim ve geleneksel ekolojiye saygı ilkesi; Doğa ile birlikte gitmek ilkesi

3.2. Felsefe ve Din'de Bütünsellik

Bütünsellik düşüncesine tasawuf felsefesinde, Budizm, Taoizm, Hinduizm gibi Uzakdoğu dinlerinde rastlıyoruz. Tasawuf felsefesinde her şey birliğe yöneliktir. Diğer bir ifade ile Alem, Tanrı ve Dünya bir bütünlük içinde ele alınır. Y.Z.İnan'ın Yunus Emre kitabında gösterdiği gibi, Tanrı, "başka bir alemde taht kurmuş ayrı bir kudret değil", yaşamın içinde, insanın özündedir. Yine tasawuf felsefesinde, yaşamı oluşturan çeşitli olaylar, birbirini karşılıklı olarak etkileyen ve birbiri içine son derece girift biçimde 'örülmüş' birimler olarak görülür. Bu yönleri ile ekolojinin doğaya bakış açısıyla aralarında benzerlikler vardır (Kışlahoğlu ve Berkes, 1993, ss. 31-33).

Bütünlük fikrinin temeli olarak, doğa-insan birliğine uygulanabilecek düşüncelere Uzakdoğu felsefelerinde de rastlanır. Bu dinlerin pek çoğunun temel düşünceleri arasında, doğadaki her şeyin birbirleriyle ilişkisi, bütünlüğü ve bölünmezliği fikirleri vardır. Diğer taraftan, birlik kavramı

Sufizm'deki "Vahdet-i Vücut" gibi, Hinduizm'de "Brahman" olarak, Budizm'de "Dharmakaya" olarak, Taoizm'de "Tao" olarak geçer.

Anadolu'dan Çin'e, Japonya'dan Hindistan'a kadar, çağlar boyu toplumlar arasında karşılıklı fikir alış-verişleri olmuştur. Buda, nefsin esaretinden kurtulup birliğin bilincine varmayı, Nirvana'yı önerirken; tasawuf felsefesinde de nefsi alt etmek, yüce idrake erişmek, "çiğken pişmek", ya da "ermek" fikirleri işlenmekteydi ve bu iki düşünce akımı arasında büyük bir benzerlik vardır. Yine Çin yoluyla Japonya'ya geçen Budizm, 13.yüzyıldan itibaren Japonlar tarafından benimsenmiştir. Zenbudizm olarak da bilinen bu felsefenin temel fikri, doğanın birliğinin bilincine varmaktır. Bu fikir, bizde "ermek" fikrinin karşılığıdır. Doğadaki bu bütünsellik düşüncesi, indirgemeci yaklaşımın aksine, tüm olayları, birbirini izleyen yalın sebep-sonuç ilişkilerine bölmeyi yanıltıcı sonuçlar getireceğini kabul ederek, olayların çok nedenli olduğuna dikkati çeker.

Müslümanlığın kutsal kitabı olan Kur'an'da da evrenle ve doğal dengeyle ilgili ayetler vardır. Tanrı'nın, insandan, doğal çevresini ve evreni korumasını, doğal dengelerin bozulmasının önlenmesini istediği; aksi halde, bizzat insanın bundan zarar göreceğinin belirtildiği vurgulanmaktadır. Bunun için Kur'an'da ya doğrudan bir buyruk yer almakta, ya da çevreyi bozmaya yönelik ahlak dışı davranışların yasaklanması yer almaktadır. Doğal denge konusu Rahman ayetinde "O, göğü yükseltmiştir, dengeyi koymuştur. Artık dengeye tecavüz etmeyin. Dengeyi doğru tutun. Dengeyi bozmayın." İfadeleri açıkça yer almıştır (Keleş, ve Hamamcı, 1997, ss.-193-194).

Hristiyanlık dini White göre "yeryüzündeki dinler arasında en çok insan özekli (anthropocentrist) olduğunu ve doğayı sömürmenin Tanrı buyruğu olduğunu" belirttiğini söylemektedir. White ve diğer yazarlar Musevilik ve Hristiyanlık etiğinin, insanı doğasına yabancılaştırdığını, doğal değerleri ve süreçleri "metalaştırdığı", bu durumu bu dinlerin doğa karşısında insanı ön plana çıkarmalarının ve her ne pahasına olursa olsun gelişme amacına öncelik vermelerinin yol açtığını iddia etmektedirler (Keleş ve Hamamcı, 1997: 194)

Sonuç ve Öneriler

İnsan başlangıçta doğa karşısında aciz ve doğaya bağlı bir yaşam sürerken, zamanla ürettiği kültür ve teknoloji ile doğaya egemen konuma gelmiştir. Ancak insan ve çevre arasındaki ilişki, insanı merkeze alan, çevreyi dışlayan ve ekolojik dengeyi telafisi mümkün olamayacak düzeyde tahrip eden bir ilişkidir. İnsanın doğa karşısındaki bu egemen konumu ve

çevreyi tahrip etmesinin temelinde insanı herşeyin merkezine alan bazı din ve felsefe alanları kadar "Aydınlanma Çağı"ndan sonra Batı'da ortaya çıkan "Egemen Batı Dünya görüşü"dür.

Sanayi devriminin de temelinde yer alan "Egemen Batı Dünya Görüşü" ve Sosyolojinin kurucularını da etkileyen "Disipliner Gelenekler", insanın akla dayalı bilim ve teknoloji ile başaramayacağı hiçbir şeyin olamayacağı "iyimser bir gelişme" anlayışı Batı Dünyasına egemen olmuştur. Bu anlayışın temelinde de insanın biricikliğini vurgulayan "İnsan İstisnalığı Paradigması"dır. Bu Paradigmanın temel ilkelerine bakıldığında, "Egemen Batı Dünya Görüşü" paralelinde, tamamen insan merkezli, iyimser ve katı bir biçimde çevre karşıtı ya da çevreyi göz ardı eden varsayımlardan oluştuğu görülür.

Bu paradigmanın sosyologlardaki yansıması ise sanki insanlar ekolojik zorlamalardan muafmiş gibi fiziksel çevreye bağlı olmadan yaşayabilirler ve biyofizik çevrenin insan yaşamında hiçbir etkisi yoktur gibi bir yaklaşım içindedirler. Bu yaklaşım ve eğilimler, sosyologları sınırsız bir toplumsal ilerleme olanağını varsayar. Halbuki, büyüme sınırları aşıldıktan sonra, "ekolojik kıtlık" kavramı, küresel eko-sistemin sınırları olduğunu, her şeyin olduğu gibi büyümenin de bir sının olduğunu insanlara hatırlatır.

Zaten çok geçmeden 1970'lerde bu "Bolluk Çağı iyimserliği" bitmiş, büyümenin sınırlarına varılmış ve büyük ölçekli "Ekolojik Kriz"ler başgöstermiştir. İnsan toplumlarının eko-sistem üzerine ve özellikle eko-sistem reaksiyonları karşısında insanların felaketler karşısında çaresizliği kesin delillerle kanıtlanınca, bazı "çevre sosyologları" "İnsanın İstisnalığı Paradigma"sını açıkça reddetme noktasına vardılar.

Bütün gelişmeler, artık insanın çevreden bağımsız bir varlık olamayacağını, insan toplumlarının eko-sistem-bağımlı olduğunu açıkça göstermiştir. Ve yeni bir paradigmaya gerek vardır. İnsan merkezli çevre anlayışından doğa-merkezli bir çevre anlayışının kabul edilmesi gerekmektedir. Bunun için de insan ve çevreye ayrı ayrı değil "Ekolojik Bütünlük" içinde ya da sistem bütünlüğü içinde bakılmalıdır. Ekolojik bütünlüğün on ilkesine uygun davranmak insan için bir çıkış kapısıdır. Ayrıca bu görüşü destekleyen "Felsefe ve Din" metinlerinde "Bütüncü" yaklaşımı anlamada yarar vardır.

Bibliyografya

- Bernard, L.L. (1925) "A classification of environments." *Amer. J. of Sociology* 31: 325-328.
- Black, I. (1970) *The Dominion of Man* Chicago: Aldine
- Brawn, L.R. (1978) *The Twenty-Ninty Doy* New York: Norton.
- Burch, W.R. (1971) *Daydreams and Nightmares: A Sociological Essay on the American Envirament* New York: Harper and Row.
- Buttel, F.H. (1976) "Social Science and the environment: Conpeting theories." *Social Sci. Q-57*: 307-447.
- Catton, W.R. Jr (1972) "Sociology in an age of fifth wheels." *Social Forces*: 436-447.
- Catton, W.R. Dunlap, E. (1978a) "Environmental Sociology: A New Paradigum." *Amer. Sosciologist* 13: 41-49.
- Catton, W. R. , R. E Dunlap (1980) "A New Ecological Paradigm for Post-Exuberant Sociology" *American Behavioral Scientist*, 24 (1); 15- 47
- Choldin, H.M. (1978) "Social life and the physical environment". pp.352-384 in D.Street (ed) *Handbook of Contemporary Urban Life*. San Francisco: Jasey-Bass.
- Dunlap, R.E and W.R. Catton, Jr (1979a) "Environmental Sociolog." *Annual Rev. Of Sociology* 5: 243-273.
- Dunlap, R.E. (1978a) " The new environmental paradigm.. a prosed measuring instrument and preliminary results." *J'.of Environmental Education* 9 (Summer): 42-43.
- Dunlap, R.E. and K.D.Van Liere (1978) "The new environmental paradigm: a proposed measuring instrument and preliminary results." *J.of Environmental Education* 9 (Summer): 10-19.
- Ehrenfeld, D. (1978) *The Arroganca of Hümanism*. New York Oxford Univ. Press.
- Giddens, A. (1998) "Risk Society: The Contex of British Politics", in *The Politics of Risk Society* (der. Jane Franklin). Cambridge: Polity.
- Gouldner, A. W. (1970) *The Corning Crisis of Western Sociology*. New York: Basic Books.
- Herman, W.W. (1979) *An Incomplete Guide to the Future*. New York: Norton
- Kasapoğlu, A. (1997) "Çevresel Davranış Modeli", *TODAİE Dergisi*, 30 (2), 19- 29
- Keleş, Ruşen ve Can Hamamcı (1997) *Çevrebilim*, Ankara

- Kışlalıoğlu, Mine ve Fikret (1993) *Çevre ve Ekoloji*. İstanbul.
- Klausner, S.Z. (1971) *On Man in His Environment*. San Francisco: Jasey-Bass.
- Klausner, S.Z. (1975) "Forty years in the enerji desert: life styles in a changing environment." *Forensic Q.* 49: 329-336.
- La Piere, R.T. (1965) *Social Change* New York: Me Graw-Hill.
- Morrison, D.E. (1976) "Growth, environment, equity ant scarcity." *Social Sci.* 9 57: 292-306.
- Ophuls, W. (1977) *Ecology and the Politics of Scarcity*. San Francisco: Freeman.
- Pirages, D.C.[ed] (1977) *The Sustainable Society* New York: Praeger.
- Prirages, D.C. (1978) *The New Context for International Relations: Global Ecopolitics*. North Scituate, MA: Duxburg Press.
- Potter, D.M. (1954) *People of Plenty: Economic Abundance and the American Character*. Chicago: Univ. Of Chicago Press.
- Renshaw, E.F. (1976) *The End of Progress: Adjusting to a No-Graut Economy*. North Scituate. M.A. Duxbury Press.
- Ritzer, G. (1975) *Sociology: A Multiple Paradigm Science*. Boston: Allyn and Bacon
- Schnaiberg, A. (1975) "Social syntheses of the societal environmental dialectic: the role of distributional impact." *Social Sci. Q* 56: 5-20.
- Sessions, G (1974) "Antropocantrism and the enviranmental Crisis" *Humbold J. Of Social Relations* 2 (FallAVinter): 71-81.
- Thmasheff, N.S. (1967) *Sociological Theory: Its Nature and Growth*. New York: Random House.
- Tuna, M. (2000) "İnsan Çevre İlişkilerinin Tarihsel Evrimi ve Modern Çevreciliğin Doğuşu" *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*Vol: 3, Sayı: 1- 2, s: 67
- Webb, W.Q. (1952) *The Great Fronter*. Boston: Houghton Mifflin.
- Whatt, K.E.F. at ali (1977) *The Unsteady State: Enviranmental Problams, Growt, and Culture*. Hanolulu: Univ. Press of Hawaii, for the East-West Center.
- White, L, Jr. (1967) "The historical roots of our ecologic crisis." *Science* 1955: 1203-1207
- William, R.M. Jr. (1980) *American Society: A Sociological Interpretation* New York: Knopf.